

TEMNIȚA – SPAȚIU AL OBNUBILĂRII FIINȚEI UMANE.
CÂTEVA STUDII DE CAZ DIN MEMORIALISTICA ROMÂNEASCĂ
A CELEI DE-A DOUA JUMĂTĂȚI A SECOLULUI XX

Drd. Valentina Silvia COPÎNDEAN (HAIDUC)
Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia

***Abstract:** The present paper focuses on analyzing the places of the carceral universe: the dungeon, the prison and detention, those spaces of hardship, fears and darkness, where the human being feels projected into a dystopia with which he cannot identify. This paper's main purpose is to highlight that the darkest topos can become more than spaces of oblivion, places of memory healing. Thus space becomes a person's identity trademark. Since extensive research is mandatory when analyzing the confession literature—more specifically, areas of captivity—built from the imaginary of writers such as Alice Voinescu, Constantin Noica, Alexandru Paleologu, Nicolae Steinhardt, and Valeriu Anania, we propose an inventory of topos like the dungeon, the prison and the space of detention. These spaces are perceived as universal places of captivity since people become isolated within the frames of these places. Due to their ability to create their own refuge in memory from the vicissitudes of life, writers have made a bow out of their creative power: a bow with which to play their misfortune like a cello. Furthermore, the Romanian confession of the imaginary shows these spaces of obscurity as shielding places, spaces for retreat, solitude and even destiny. Therefore, these places become favourable topos to memory organization or memory writing.*

***Keywords:** space, carceral universe, prison, dungeon, detention*

Temnița este un spațiu închis, prin excelență, un spațiu de zăgăzuire a ființei, nu numai de izolare, ci mai ales de a o întoarce din ascensiunea căreia i-a fost hărăzită. Temnița semnifică o cădere, o coborâre în adâncul tenebrelor, dar și în sine. Astfel, temnița asimilează simbolismul prăpastiei ipostaziind „locul căderii, al dispariției și neantizării. Se asociază adâncimilor pământului, tenebrelor, haosului; evocă țara morților. Poate semnifica și adâncurile ființei umane [...] Catabaza psihologică – coborârea în adâncurile inconștientului – nu e numai cădere și disoluție. Ea poate însemna și o revigorare în vederea unei mișcări catabazice de reunificare a persoanei și de asigurare a unei elevații spirituale a persoanei, eliberată de fantomele trecutului.”¹ Cu toate acestea, omul are capacitatea de a transfigura închisoarea într-un spațiu deschis, într-o explozie de lumină, cunoaștere, libertate și credință. Evident, nu libertatea de acțiune este cea care primează, ci libertatea de gândire, de reflectare, de așezare pe un fâgaș firesc a gândurilor și amintirilor omului aflat în detenție.

¹ Ivan Evseev, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, Editura Amarcord, 1994, p. 151.

Chiar dacă „temnița este scufundată într-un subteran lipsit de lumină”², ea nu este decât „un corelativ al înconștientului colectiv”³, însă de îndată ce ființa se detașează de percepția comună și își făurește un stil propriu de a se raporta la această experiență, lumina începe să pătrundă în cele mai tainice ascunzișuri ale temniței, deoarece într-o luptă inegală cu un sistem ce l-a silit la captivitate, nimeni nu-i mai poate știrbi întemnițatului limanul de lumină dinăuntrul său. Ruxandra Cesereanu asemuiește închisoarea cu „un laborator alchimic în care contează spațiul și timpul, dar mai ales locuitorii Gulagului. Astfel, celula, de pildă, este o matrice care poate fi mântuitoare (paradis) sau punitivă (infern) nu atât în funcție de condițiile inumane reale, cât în percepție modelatoare”⁴ și pentru a susține această idee îl citează pe Al. Paleologu care opina: „după componența ei, o celulă de închisoare poate fi o Academie, un salon où l'on cause, o țigănie sau un infern. Salvatoare pentru ins sunt aici cultura, imaginația, umorul și [...] o purtare creștinească neostentativă și tolerantă.”⁵

Alice Voinescu, un „om de calitate [...] un om ales, un intelectual distins, o doamnă [...] mare cititoare și comentatoare harnică a lecturilor sale, angajată patetic în traseele labirintice ale credinței, [...] unul dintre acele personaje benigne, cultivate, civilizate”⁶, după cum o portretizează Andrei Pleșu, n-a scăpat de „răzătoarea comunistă” și a fost întemnițată la Jilava, apoi la Ghencea, într-o distopie tenebroasă cu care scriitoarea refuză să se identifice: „nu vreau să mă gândesc la cele 19 luni trecute în închisoare. E ceva atât de străin de gândul meu, de soarta mea adevărată îndreptată spre libertate, încât nu-mi recunosc nici o rudenie, nici o afinitate, nici o coincidență între mine și cele prin care am trecut. Zadarnic am încercat să integrez acest timp în sensul vieții mele. Am vrut să-i găsec un rost, o explicație. Mă amăgeam când pretindeam că e o mare experiență ce-mi poate folosi. Nu mi-a folosit toată urâtenia și murdăria și comicăria decât să mă delimitez mai bine, să mă smulg din ele. Mă tem că m-am smuls prea complet, cum am constatat azi, umblând cu scârbă prin glodul primordial al drumurilor țării noastre!”⁷ Mărturisirile sincere și zbuțumate reflectă sentimentele sale cu privire la experiența temniței pe care n-a putut-o resimți drept topos privilegiat nicio clipă, oricât a fost de dornică de a-i găsi un scop. Cu toate acestea, Alexandru Paleologu afirma despre Alice Voinescu că aceasta „cunoștea că sunt mari suferințe, mari drame, dar abstract, literar. Când judeca lumea nu-și reprezenta cruzimea, mojiția, răul, durerea [...] A ieșit de la închisoare [...] maturizată. În orice caz povestea cu haz, cu inteligență și cu

² Corin Braga, *10 studii de arhetipologie*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1999, p. 99.

³ *Ibidem*, p. 115.

⁴ Ruxandra Cesereanu, *Gulagul în conștiința românească. Memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste. Eseu de mentalitate*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 212.

⁵ Alexandru Paleologu, Stelian Tănase, *Sfidarea memoriei (convorbiri) aprilie 1988 – octombrie 1989*, București, Editura Du Style, 1996, p. 181.

⁶ Andrei Pleșu, *Față către față. Întâlniri și portrete*, București, Editura Humanitas, 2011, pp. 69-70.

⁷ Alice Voinescu, *Jurnal*, p. 981.

sentimentul – pe care îl are orice om instruit care ajunge în pușcărie – că a avut ceva de învățat din această experiență”⁸.

Asemenea lui Alice Voinescu, și alți intelectuali români care au fost întemnițați vorbeau despre această etapă a vieții lor ca despre o experiență de viață. Portretizându-l pe Constantin Noica, Andrei Pleșu evidențiază faptul că „Noica vorbea despre «binecuvântatul ceas» al istoriei ceașiste ca despre «desfătarea» penitenciarului. Spera să putem, să fim lăsați, să citim Goethe și Platon. I-am auzit vorbind despre închisoare în termeni asemănători pe Alexandru Paleologu și pe Nicu Steinhardt (ale cărui însemnări din detenție poartă titlul de *Jurnalul fericirii...*). Ca și ei, ca atâția alții, Noica se străduia să asume, transfigurator, infernul: să-l facă suportabil și, eventual, fecund”⁹, semn că intelectualii au încercat să reliefeze și partea luminoasă a acestei experiențe definitorii. Deși temnița este capabilă să declanșeze „toate formele de impostură morală și demisie morală, de primitivism, grosolanie, lașitate, imbecilitate”¹⁰, Al. Paleologu rememorează perioada de detenție și experiența penitenciarului drept „un mediu experimental extraordinar, un cadru cognitiv în stare pură, *in vitro*, excepțional pentru autoscrutare și pentru radiografierea morală a semenilor. Dacă un intelectual, un artist, ajunge la închisoare, cum s-a întâmplat în vremurile noastre, pe scară așa de largă, e absurd, inadmisibil să nu-i folosească”¹¹, accentuând ideea că timpul petrecut în penitenciar poate fi perceput drept răgazul atât de specific omenesc de odihnă și mai ales de gândire. Paleologu afirmă că perioada de singurătate, fără cele necesare scrierii și fără cărți, i-a prilejuit „o mare luciditate [...] îți organizezi memoria, îți faci o punere în ordine a amintirilor tale și ți-o verifici. Cu diferite calcule calendaristice îți reconstitui existența, printr-o disciplinare a memoriei care e un lucru de o extraordinară utilitate și de o mare putere de igienă mentală. Memoria ta proprie, amintirea vieții tale și organizarea ei [...] Nu elaboram sisteme de gândire, filosofii, mai știu eu ce. Îmi reconstituiaam existența, memoria și făceam planuri absolut utopice”¹², semn că toate aceste „programe interne ale memoriei și imaginației erau [...] scenarii de supraviețuire și aveau o funcție terapeutică antimelancolică, demelancolizantă.”¹³ În plus, gânditorul a mărturisit că umorul și râsul, „catharsisul râsului” erau niște elemente necesare supraviețuirii într-un mediu ostil, generator deopotrivă de mizerie, dar și „de glorie interioară, de libertate și forță”¹⁴. Din punctul său de vedere, închisoarea „e un carnaval formidabil, lumea cu susul în jos.”¹⁵

⁸ Alexandru Paleologu, Stelian Tănase, *Sfidarea memoriei (convorbiri) aprilie 1988 – octombrie 1989*, București, Editura DU Style, 1996, p. 133

⁹ Andrei Pleșu, *Față către față. Întâlniri și portrete*, București, Editura Humanitas, 2011, p. 32.

¹⁰ Alexandru Paleologu, Stelian Tănase, *Sfidarea memoriei (convorbiri) aprilie 1988 – octombrie 1989*, București, Editura DU Style, 1996, p. 181.

¹¹ *Ibidem*, p. 180.

¹² *Ibidem*, pp. 176-177.

¹³ *Ibidem*, p. 180.

¹⁴ *Ibidem*, p. 181.

¹⁵ *Ibidem*, p. 181.

Aceeași imagine a *închisorii-carnaval trist* o împărtășește și Nicolae Steinhardt, care s-a raportat la perioada detenției asemenea prietenului său: „totul aici, la Jilava, are cel mai violent aspect de pușcărie, de pârnaie, nu de temniță gravă. Clădirea e sinistă, dar interiorul celulei aduce a iarmaroc, a tablou de Bruegel, Chagall, a balamuc”¹⁶ sau „Pușcăria, fie vorba între noi, e ușoară; teribil e balamucul. Și organizatorii ei au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a preface temnița în balamuc. Bătaia, ranga, brutalitățile cele mai grozave, chinurile fizice cele mai studiate nu-s decât floare la ureche față de chinul prin nebunie”¹⁷, semn că temnițele comuniste erau populate cu persoane peștrițe asemenea circarilor și saltimbancilor care nu mai stârneau amuzamentul, ci propăvăduiau o răsturnare a valorilor nobile, înalte și firești în derizoriu. Ruxandra Cesereanu remarcă faptul că balamucul despre care vorbește N. Steinhardt este „o tortură sofisticată, aceea fără instrumente de tortură”¹⁸ al cărei efect este „sminteala”, „tortura prin timp”. În plus, Ruxandra Cesereanu identifică în *Jurnal fericirii* mai multe „nuanțe ale suferinței în Gulag și ale semnului lui Circe: pe de o parte, suferința tranșantă, dar înălțătoare, pe de alta, suferințele ignobile și jenante. N. Steinhardt le și clasifică de altfel, căutându-le echivalent în registrul christic: «două feluri de suferințe: pe de o parte crucea; pe de altă parte cununa de spini, palmele, scuipatul, biciuirea, hlamida roșie. Altfel spus: durerea și batjocora»”¹⁹, deținutul devenind „o frântură de neant, dar controlată de funcționarii neantizării”²⁰. Cu toate acestea, „lui N. Steinhardt îi este specifică nonviolența christică [...] Sfătos, delicat, N. Steinhardt mărturisește despre patimile sale ca despre o școală a creștinismului. Neîmpătimit, el are o grație anume în suferință, fiind un senior candid, gata să ierte și să uite, generos, pașnic și milostiv [...] un iluminat în detenție.”²¹ De fapt, asemenea multor colegi din generația sa, Nicolae Steinhardt a căutat lumina în toată această experiență traumatizantă și a găsit-o prin intermediul credinței în divinitate, în puterea Demiurgului de a-l binecuvânta în ciuda suferinței carcerale prin sfânta taină a botezului: „mă nasc din nou, din apă viermănoasă și din duh rapid”²², iar această re-naștere este resimțită drept o imensă fericire: „cine a fost creștinat de mic copil nu are de unde să știe și nu poate bănuși ce înseamnă botezul. Asupra mea se zoresc clipă de clipă tot mai dese asalturi ale fericirii. [...] este adevărat că botezul este o sfântă taină, că există sfintele taine. Altminteri fericirea aceasta care mă împresoară, mă cuprinde, mă îmbracă, mă învinge n-ar putea fi atât de neînchipuit de minunată și deplină.”²³

¹⁶ N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, Ediția a II-a, Îngrijirea ediției și Postfață de Virgil Ciomoș, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1992, p. 79.

¹⁷ *Ibidem*, p. 254.

¹⁸ Ruxandra Cesereanu, *Gulagul în conștiința românească. Memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste. Eseu de mentalitate*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 210.

¹⁹ *Ibidem*, p. 121.

²⁰ *Ibidem*, p. 122.

²¹ *Ibidem*, pp. 124-125.

²² N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, Ediția a II-a, Îngrijirea ediției și Postfață de Virgil Ciomoș, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1992, p. 83.

²³ *Ibidem*, p. 84.

Fig. 1. Pieter Bruegel, *Turnul Babel*²⁴

După cum pomenise Nicolae Steinhardt în jurnalul său, tabloul lui Pieter Bruegel înfățișează Turnul Babel ca imagine a unui balamuc perpetuu, putând fi asociat cu „un Babilon al păcatelor, a căror consecință este pierderea luminii harului și damnarea la moarte veșnică în temnița eschatologică a infernului”²⁵. Turnul Babel devine asemenea unei temnițe pestrițe, dar pe verticală, cu valorile răsturnate, promovând o alegorie a viciilor și a păcatelor capitale precum mândria, lăcomia, invidia, mânia, care sădesc nemulțumirea și neînțelegerea între oameni. Dornici să se înalțe până la cer, oamenii lipsiți de modestie și mai ales de credință uită adevăratele valori care le alcătuiseră existența: devin aroganți, lacomi și invidioși, vor să își măsoare puterile cu divinitatea și se consideră asemenea lui Dumnezeu. Oamenii se închină în fața altor oameni care poartă masca superiorității și ambele tabere uită de existența demiurgului care le-a hărăzit o viață senină și fericită, în bună înțelegere și armonie, valori care, din nefericire, nu le-au mai fost suficiente.

Închisoarea le atribuie oamenilor de cultură câte un „avatar derizoriu și paradoxal”²⁶, pentru a-i încorseta în noul tablou: cel al carnavalului anodin sau al balamucului macabru care le adăpostește ființa, spaimile și reveriile, deopotrivă. Chiar dacă nimeni nu se identifică nici măcar puțin cu avatarul astfel creat, deținutul devine o fantoșă primind o mască pe care se vede nevoit să o poarte de-a lungul acestei incursiuni în noua lume.

²⁴ https://ro.m.wikipedia.org/wiki/Fi%C8%99ier:Pieter_Bruegel_the_Elder_-_The_Tower_of_Babel_%28Vienna%29_-_Google_Art_Project_-_edited.jpg accesat în 19.11.2022.

²⁵ Corin Braga, *10 studii de arhetipologie*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1999, p. 105.

²⁶ Al. Paleologu în dialog cu Filip-Lucian Iorga, *Breviar pentru păstrarea clipelor*, București, Editura Humanitas, 2005, p. 18.

Fig. 2. Marc Chagall, *La vie* (1964)²⁷

Pentru a reliefa o perspectivă pluridisciplinară asupra temniței, ne întoarcem privirile spre tabloul lui Marc Chagall, intitulat sugestiv *La vie*, care înfățișează viața ca o perpetuă petrecere, o lume carnavalescă, o lume cu o coloristică vie, aparte, menită să evidențieze bucuria și absența oricărei frământări lăuntrice. Totuși, coloristica ostentativă a tabloului agită privirea receptorului de artă. Fiecare element este purtător de sens. Personajele tabloului erijate în condiția petrecăreților, a oamenilor-spectacol (fie ei muzicieni, dansatori, arlechini), par doar a mima fericirea purtând niște măști, făurindu-și niște avataruri culturale. Arlechinii ipostaziați cu capul în jos simbolizează lumea pe dos, o răsturnare a vieții care nu pare să-și urmeze cursul firesc, fapt sugerat de cei doi miri aflați în centrul tabloului, înveșmântați în straie de nuntă, dar având în brațe un bebeluș, semn că nașterea a avut loc înaintea nunții, ceea ce maculează puritatea fetei. În plus, violonistul situat deasupra lor sângerează, iar sângele lui maculează voalul miresei. Tânăra este supusă unui amplu proces de întinare, exterior și interior, deopotrivă. Elementul întunecat din colțul stâng al tabloului simbolizează luna, astrul selenar care captează întreg întunericul boltei, iar roata colorată din celălalt colț întruchipează soarele, cel mai strălucitor astru celestial care veghează o lume rău alcătuită, o lume a haosului și a răsturnării firescului, o lume plină de fanteze. Soarele „rotund și palid” pare să ipostazieze o rostogolire a horoscopului, fapt sugerat de prezența peștelui, a fecioarei și, probabil, a capricornului. Dualitatea lună-soare, precum și proiectarea amândurora în același timp pe cer evidențiază o viață trăită în absența regulilor, cu dihotomii și antinomii pregnante.

Nicolae Steinhardt a ilustrat, în *Jurnalul fericirii*, experiența închisorii: „în locul acesta aproape ireal de sinistru aveam să cunosc cele mai fericite zile din toată

²⁷ <https://www.fondation-maeght.com/marc-chagall-la-vie-1964/> accesat în 19.11.2022.

viața mea”²⁸, mai ales pentru că ascultase sfatul lui Nicolai Semenovici Leskov despre care afirmă: „ce bine a grăit povățuind: «Citește și încearcă să te alegi cu un folos. O să ai parte de-o bună distracție în mormânt.» Închisoarea fiind și ea un mormânt, sfatul se adevărește excelent: cui îi place să învețe poezii nu se va plictisi niciodată în pușcărie – și nu va fi singur”²⁹, sugestie a faptului că asemenea colegului său de generație, Al. Paleologu, și Nicolae Steinhardt a valorificat această experiență a organizării memoriei, dar și a descoperirii credinței: „concluzia practică? Una cunosc: să-și umple tot omul memoria cu fapte bune ca să aibă cu ce se obloji și mângâia. Ele, singure, pot îndulci scurgerea lentă și rece a timpului pur.”³⁰

Temnița îi prilejuiește scriitorului sentimente contradictorii: pe lângă liniștea și fericirea pe care a descoperit-o în închisoare, acesta nu poate nega „tortura temniței subterane, obscură și umedă, în care ești dat singurătății și uitării în fundul unei gropi. Dar și a celulei supraaglomerate, iureșite cu «program continuu» și supraveghere de fiecă clipă, unde liniștea e la fel de fantezistă ca ielele și balaurii”³¹. Totuși, toate aceste stări de mizerie, suferință și deznădejde sunt răscumpărate prin credința în puterea divină a lui Hristos: „ce făgăduiește? Odihna. Ce ne lasă? Pacea”³², iar în asemenea clipe de cumpănă, de frământări și de zbucium, ce altceva poate să regenereze ființa împovărată de griji și nevoi decât tihna și acalmia? N. Steinhardt rememorează experiența trăită în celula 34 de la Jilava, pe care și-o amintește ca pe „un fel de tunel întunecat și lung, cu numeroase și puternice elemente de coșmar. E o limbă, e un canal, e un maș subpământean, rece și profund ostil, e o mină stearpă, e un crater de vulcan stins, e o destul de izbutită imagine de iad decolorat”³³. Și cu toate acestea, el însuși mărturisește: „În locul acesta aproape ireal de sinistru aveam să cunosc cele mai fericite zile din toată viața mea. Cât de absolut de fericit am putut fi în camera 34!”³⁴, semn că până și cel mai obscur spațiu, „o bolgie dantescă, în care au dispărut lumina și culoarea, [...] o planetă înghețată și moartă afundată într-o noapte eternă”³⁵ poate genera cele mai luminoase și mai nobile sentimente: fericirea și plenitudinea.

Valeriu Anania este un alt scriitor care evocă experiența carcerală în memoriile sale. În ciuda condițiilor vitrege din temniță, acesta a reușit să își găsească pacea, cultivând limpezimea memoriei și recuperarea timpului pierdut prin scrierea pe răbojul memoriei: „în celulă, nu aveam nici hârtie și nici creion și nici vreun alt mijloc de a scrie; simpla bănuială a unei unelte de acest fel sau a unui asemenea exercițiu era socotită drept crimă și se pedepsea cu mare asprime. Dacă ei au o lege a secretului, îmi ziceam, o voi avea și eu pe a mea. Astfel am revenit la primele mele

²⁸ N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, Ediția a II-a, Îngrijirea ediției și Postfață de Virgil Ciomoș, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1992, p. 30.

²⁹ *Ibidem*, p. 31.

³⁰ *Ibidem*, p. 254.

³¹ *Ibidem*, p. 242.

³² *Ibidem*, p. 243.

³³ Nicolae Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, p. 30.

³⁴ *Ibidem*, p. 30.

³⁵ Al. Săndulescu, *Op. cit.*, p. 339.

unelte, cerebrale, de lucru literar, la care nu gândeam că o să mă întorc vreodată. La început a fost extrem de greu să-mi fac creierul tăbliță și să «scriu» pe el. Operația cea mai dificilă nu era «scrierea» în sine, ci «ștergerea» variantelor inutile, la care ai renunțat după ce ai formulat un vers mai bun, o strofă care îți se pare perfectă [...] Am început, precaut, cu lucruri simple, versuri scurte, rime împerecheate, spre a îndrăzni apoi tot mai mult spre forme pretențioase. Sentimentul izbutirii îmi lumina sufletul; munca aceasta era nu numai o sustragere de la anchetă și o umplere a timpului gol, ci un act de creație în sine, care mă împlinea. Am lucrat astfel cu regularitate și îndărătnicie, zi de zi, vreme de șase ani, oriunde m-am aflat, și am ieșit din închisoare purtând în memorie două piese de teatru complete și o mulțime de poezii, totalizând aproape douăsprezece mii de versuri. Din clipa în care am simțit că pot lucra, viața de pușcărie m-a interesat doar pe jumătate, poate nici atât; trăiam în universul meu interior, creșteam și mă împlineam cu fiecare vers; anchetatorii și gardienii mei mă credeau torturat de întrebări și incertitudini, în timp ce eu trăiam bucuriile inefabile ale creației.”³⁶ Scriitorii întemnițați nu s-au lăsat doborâți, ci au căutat veleități noi în experiența lor sumbră și întunecată. Eliberându-și memoria și permițându-i să lucreze, Valeriu Anania s-a simțit liber și reconfortat: „în fapt, când mă gândesc la Aiud, mă gândesc la aceste două piese. Munca aceasta – și mai ales conștiința creației – mi-au menținut, de-a lungul acelor ani, un echilibru moral de care nu mulți se bucurau. Acest univers interior al meu m-a făcut să îndur cu numai jumătate de suferință, toate privațiunile și promiscuitatea vieții de pușcărie: foamea, frigul, oboseala, murdăria, praful, spaima, perchezițiile, umilințele de tot felul”³⁷. În ziua eliberării, Valeriu Anania este cuprins de emoție: „am mai lăcrimat când am văzut copii pe străzile orașului și când, ieșiți la câmp spre Teiuș, am dat cu ochii de verdele pădurii. Doamne, cât de fericiți putem fi uneori!”³⁸ Această fericire este nemărginită datorită faptului că închisoarea de la Aiud era un spațiu închis și întunecat, iar acum, liber fiind, se putea bucura de lumină și culoare, de deschidere și de viață. Scriitorul notează în *Memoriile* sale faptul că niciodată nu și-a putut imagina cu exactitate unde se află închisoarea: „nu aveam să cunosc niciodată în întregime această închisoare uriașă, alcătuită din mai multe clădiri, curți interioare, secții. Legea secretului era strictă [...] trecerea osânditului dintr-un loc în altul se făcea cu pătura sau mantaua pe cap. În aproape cei patru ani câți i-am petrecut la Aiud nu mi-am putut da seama nici măcar dacă pușcăria e departe sau aproape de oraș, cât e de largă, cum arată pe dinafară. Ferestrele erau oblonite cu șipci de lemn, oblice în sus – și numai în sus –, printre care puteai să vezi un petic de cer, dar niciodată curtea.”³⁹ Închisoarea se află chiar în oraș, dar porțile sale privite dinăuntru îi creează întemnițatului impresia că se află într-un capăt de lume, departe de civilizație. De fapt, percepția sa nu este greșită, deoarece în tenebrele temniței sălășluiesc pustietatea și suferința.

Mutând obiectivul spre artele plastice, ne amintim că în tabloul lui Van Gogh, *Prisoners Exercising*, artistul subliniază zăgăzuirea, izolarea deținuților de

³⁶ Valeriu Anania, *Memorii*, Editura Polirom, 2008, p. 257-268.

³⁷ *Ibidem*, p. 331.

³⁸ *Ibidem*, p. 343.

³⁹ *Ibidem*, p. 329.

lume prin prisma unor ziduri înalte, sumbre și imposibil de escaladat. Întemnițații sunt surprinși în curtea penitenciarului, într-un exercițiu de mișcare ternă, anostă, care nu duce nicăieri, spațiul îngustându-le și mai mult condiția de oameni lipsiți de libertate. Gardienii îi supraveghează tracasăți mișcându-se într-un ritm monoton și istovitor. Mișcarea circulară a exercițiului nu simbolizează perfecțiunea și unitatea cercului, ci amplifică dimensiunea captivității, a cercului închis, strâmt și îngust. Nici măcar umbrele deținuților nu au un contur precis, semn că până și luminii solare îi este obturată calea de a pătrunde în interior. Zidurile foarte înalte creează impresia că deținuții se află captivi într-un abis care le zădărnicește orice tentativă de evadare dintr-un spațiu aneantizat.

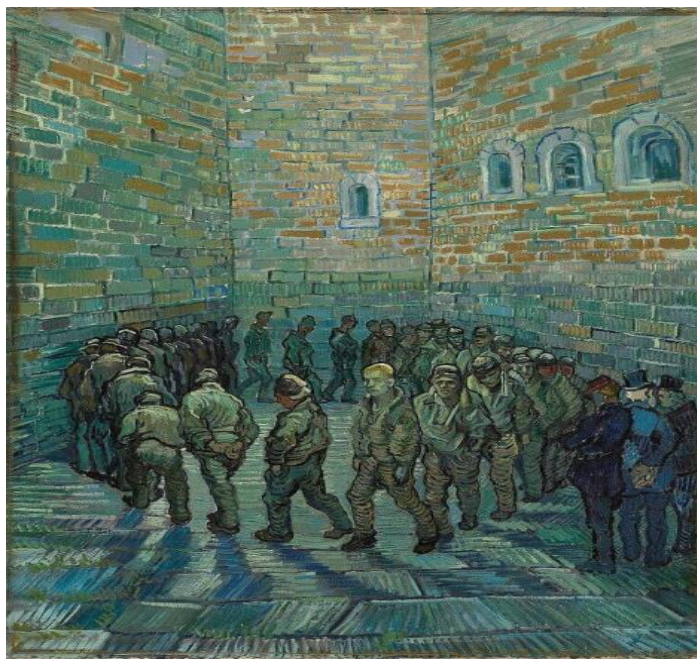

Fig. 3. Vincent Van Gogh, *Prisoners Exercising*, 1890⁴⁰

Astfel, sondând în adâncul memoriei fiecărui scriitor întemnițat, se conturează o poetică a spațiului obnubilat al temniței resimțit ca distopie cu care Alice Voinescu refuză să se identifice, „desfătare” (Constantin Noica), organizarea memoriei (Alexandru Paleologu), carnaval trist (Nicolae Steinhardt) sau limpezimea memoriei (Valeriu Anania).

⁴⁰ <https://www.vincentvangogh.org/prisoners-exercising.jsp> accesat în data 3.12.2022.

Bibliografie

- Anania, Valeriu, *Memorii*, Editura Polirom, 2008.
- Braga, Corin, *10 studii de arhetipologie*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1999.
- Cesereanu, Ruxandra, *Gulagul în conștiința românească. Memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste. Eseu de mentalitate*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Iași, Editura Polirom, 2005.
- Evseev, Ivan, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, Editura Amarcord, 1994.
- Paleologu, Alexandru, Stelian Tănase, *Sfidarea memoriei (convorbiri) aprilie 1988 – octombrie 1989*, București, Editura Du Style, 1996.
- Paleologu, Alexandru în dialog cu Filip-Lucian Iorga, *Breviar pentru păstrarea clipelor*, București, Editura Humanitas, 2005.
- Pleșu, Andrei, *Față către față. Întâlniri și portrete*, București, Editura Humanitas, 2011.
- Săndulescu, Al., *Întoarcere în timp. Memorialiști români*, București, Editura Muzeul Național al Literaturii Române, 2008.
- Steinhardt, Nicolae, *Jurnalul fericirii*, Ediția a II-a, Îngrijirea ediției și Postfață de Virgil Ciomoș, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1992.
- Voinescu, Alice, *Jurnal*, București, Editura Albatros, 1997.
- https://ro.m.wikipedia.org/wiki/Fi%C8%99ier:Pieter_Bruegel_the_Elder_-_The_Tower_of_Babel_%28Vienna%29_-_Google_Art_Project_-_edited.jpg accesat în 19.11.2022.
- <https://www.fondation-maeght.com/marc-chagall-la-vie-1964/> accesat în 19.11.2022.
- <https://www.vincentvangogh.org/prisoners-exercising.jsp> accesat în data 3.12.2022.